

**БІЛОКІНЬ СЕРГІЙ.
ДОБА, СЕРЕДОВИЩЕ, ЗАГИБЕЛЬ**

**"Музей України; Збірка П.Потоцького": К.,
2002. - 251 с**

2002 року майже одночасно вийшли два видання цієї праці - журнальний варіант (8 аркушів) у щорічнику "Наука і культура" і варіант повний (12 аркушів) - окремою книжкою. Звичайно, це треба вважати недоглядом, недоробкою з боку редакції щорічника. Думається, мало хто з його читачів відмовився б ознайомитись із варіантом повним, набагато яскравіше "прописаним" і фактографічно багатшим.

1995 року в Інституті української археографії вийшов покажчик архівних матеріалів і бібліографії "Музей Украины (Собрание П.П.Потоцкого)" Катерини Климової. Як слушно зазначає С.Білокінь, захопившись військовою історією, К.Климова у своїх працях не потрапила пояснити, на жаль, чому Потоцький назвав своє дітище все-таки "Музеєм України". Інколи здається, що в їхніх працях описано зовсім різні установи, різних збирачів і різні колекції.

Обговорюючи рецензовану працю, насамперед треба зазначити, що її сюжети добре документовані. Висока інформаційна насиченість є яскравою

особливістю нової книжки С.Білоконя. А досягнуто цього завдяки накладанню на одну розповідь кількох сюжетних ліній.

По-перше, автор простежує життєвий шлях одного з найвидатніших, але цілковито забутого українського музейника. Павло Платонович Потоцький (1857-1938) був фахівцем з історії української культури, зокрема військової, та військової історії Росії. Його прапрадід і прадід були сотниками на Полтавщині. Як і четверо його братів, він дослужився до генерального чину, брав участь у трьох війнах, мав бойові нагороди. П. Потоцький написав 16 книжок, організував перший у Росії музей при військовій частині (1896). Був членом ради Полтавської вченої архівної комісії, військово-історичного товариства, Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Ленінграді тощо. Прикметно, що у грудні 1917 р., тобто за Центральної Ради, царський генерал Потоцький прийняв українське громадянство.

Протягом сорока років він збирав різнохарактерні пам'ятки й матеріали для Музею України. Його збірка складалася з бібліотеки (до 17 тис. томів), мистецьких творів (15 тис. гравюр і літографій та понад 300 картин), колекції художніх меблів, починаючи з XV-XVI ст., порцеляни та кришталю, архіву з гетьманськими універсалами, колекції зброї, карт України тощо. 1926 року Потоцький подарував свою збірку українському уряду в особі Наркомату освіти. До Києва було перевезено сім вагонів музейного майна загальною вагою 38 тонн. Під Музей України, що став структурним підрозділом Музейного містечка, було передано двоповерховий корпус праворуч від Троїцької надбрамної церкви, а самого збирача призначили пожиттєво директором його ж власної колекції.

У віці 81 року Потоцького заарештували. Після катувань він помер під брамою Лук'янівської тюрми. Його дружину (онуку Дениса Давидова) та її сестру розстріляли. До Воркутлагу потрапив його онук (сини виїхали й померли на еміграції). Музей України розграбували. Ця сумна історія складає першу сюжетну лінію праці С.Білоконя.

По-друге, дослідник ретельно аналізує експонатуру загиблого музею. Книгозбірня Потоцького вважається взагалі однією з найвидатніших за всю історію українського бібліофільства. Її ядром були західноєвропейські видання XVII-XIX ст. про Україну (Гербінія, Боплана, "Handlowik Ausfuhrliche ... des Saporoget Kosaken" 1789 тощо). Серед українських краєвидів вирізнявся альбом Наполеона Орди (1876), повних примірників якого майже не існує. 1918 року П.Потоцький придбав у Петрограді три книжки з особистої бібліотеки Т.Шевченка - "Малороссийские и червонорусские народные думы и песни" П.Лукашевича (СПб., 1836), "Estetica" К.Лібельта (СПб., 1854), що була єдиною розрадою Кобзаря на засланні, та "Poezye Antoniego Sowu" (СПб., 1858). У Музеї України зберігалися книжки з автографами І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, В.Капніста, М.Костомарова, Марка Вовчка, майже повна збірка "Кобзарів".

По-третє, через усю книжку проходить виразний мемуарний елемент. Автор цікаво розповідає про свого шкільного вчителя О.Петровського, який у 1931-1933 рр. працював у Музеї України лектором. С.Білокін ділиться цікавими подробицями, що характеризують 60-ті роки: "Сан Санич розповів мені, що й Врангель, Юденич, Колчак і Денікін були не "вороги трудового народу" чи "наймити імперіалізму", як писалось у наших підручниках, а бойові генерали, герої Першої світової війни". Така розмова вчителя зі своїм довіреним учнем датується приблизно 1963 р. Є й інші промовисті деталі, що характеризують повоєнний період нашої історії.

По-четверте, праця Білоконя має яскраво підкреслений археографічний аспект. Мало того, що у своєму викладі автор спирається на широке коло до-

кументів про Музей Потоцького. Він усі їх публікує, здається, навіть без жодних скорочень. Таким чином, монографія одночасно є і тематичним збірником - виданням документів. На щастя, це не перешкоджає читабельності книжки.

Таким чином, по-п'яте, монографія читається справді як цікавий детектив. Вмонтовані в текст документи чи біографічні довідки не перешкоджають сприйманню тексту. Навпаки, на рівні підсвідомості вони щоразу запевняють читача, що це не белетристика, себто не вигадка, а історична правда.

І шоста особливість - у методичному відношенні, можливо, найважливіша. Усі реалії своєї праці автор сам же намагається й докладно прокоментувати. Монографія містить близько півсотні біографічних довідок про музейників і мистецтвознавців, які складали фахово-професійне й людське оточення Потоцького. Виявляється, що практично всі вони були репресовані (автор скрізь намагається вказати дати арешту, розстрілу чи заслання). Аналіз біографій виводить читача на новий рівень історичного пізнання, коли перед нами проходить картина певного середовища, біографії близько п'ятдесяти його конкретних представників. Мало того, що, виявляється, було знищено не окремих вчених, а генерацію. Її було знищено планомірно. У цій дуже вузькій соціальній групі (українські музейники) десятки арештів вкладаються у три виразні смуги - 1933 рік (передусім, осінь), далі весна 1934-го і друга половина 1937-го. Це спостереження ставить наукову проблему. Причини такої локалізації треба спеціально вивчати.

Відзначаючи недоліки роботи, хотілося б сказати, що автор не до кінця розробив свої чотири теми, ті чотири завдання, які перед собою поставив. До деяких прізвищ (наприклад, директора Інституту наукової української мови Г.Холодного, який проходив по процесу СВУ) біографічних довідок не подано. Сподіваємося, у третьому виданні, де повинні бути ілюстрації, читач виявить і іменний покажчик, без якого користуватися працею дуже не легко.

Говорячи про книжку С.Білоконя, не можна не згадати високомистецької обкладинки одного з кращих сучасних книжкових графіків і дизайнерів Володимира Юрчишина, чотири книжки якого, включаючи монографію С.Білоконя про масовий терор, удостоєні найвищої в сучасній Україні премії Тараса Шевченка. Цим нова книжка С.Білоконя вигідно вирізняється з-поміж усієї поліграфічної продукції Інституту історії України НАНУ. До організаційних авторських удач належить також залучення іноземного спонсора, який майже втричі збільшив визначений первісно тираж (100 примірників).

В.М.Даниленко
(Київ)